

BØRN OG DANNELSE

- HANDLER MEGET OM AT ARBEJDE MED PRAKTISK FILOSOFI
SAMMEN MED BØRNENE

TÆNK

SELV!

Dannelse er mange ting – men en afgørende ingrediens er at øve børnenes evne til at tænke – og herunder at kunne tænke sig ind i andres verden og kunne se en sag fra mange sider

AF Ann Elisabeth Knudsen, forfatter, foredragsholder, cand.mag. og lektor i dansk og psykologi

Denne artikel er et redigeret uddrag af en bog, Ann Elisabeth Knudsen pt. skriver på om børns hjerner. Bogen udgives af Dansk Pædagogisk Forum og Da-folo i fællesskab senere på året. Inden det afsnit som – i redigeret form – bringes her har der været en grundig indføring i barnets hjerne og dets udvikling. Spørgsmålet er nu: Hvad har hjerner med dannelse at gøre?

Et eksempel fra bogen: I en daginstitution i Århus oplevede jeg, at pædagogen for at iscenesætte 'praktisk filosofi med børn' havde opfundet en figur, en gammel kammerat, som ustandselig kommer ud for mange dilemmaer og derfor altid giver børnene nye udfordringer, som de skal tænke over. Og som pædagogen fortalte mig: 'Jeg véd, de tænker over det og at det optager dem, for deres forældre spørger tit: 'Hvordan gik det egentlig med din kammerat?'

-> Et godt hverdags eksempel på, at fortællingens magt er stor, den sætter tænkning i gang. Og dette bliver en afgørende del af dannelses-processen.

.... Lad det være sagt/skrevet straks: Dannelse har mange ingredienser, men hér vil jeg kun koncentrere mig om én. Til gengæld en, kan det forekomme, til tider lidt overset og ellers meget afgørende ingrediens: Nemlig børns tænkning – og deres evne til at tænke moralske dilemmaer igennem.

Dannelse bygger nemlig, kan man sige, i meget høj grad på, at et barn kan sætte sig i andre menneskers sted. Kan leve sig ind i – tænke sig ind i - hvordan andre tænker og føler.

Det er ikke sjældent, at svaret på et kompliceret problem er: 'Det føles bare mere rigtigt' eller 'Det føles helt forkert'. Mange mennesker genken-

der commonsense etik, som noget der handler om, at man ikke må lyve, stjæle, slå ihjel, men vi ved også, at en commonsense etik eller moral ikke altid kan begrunde eller give entydigt svar på et etisk dilemma.

Men én ting kan vi sige med ret stor sikkerhed:

Arkivfoto 0-14.

Du kan blive god til at lede efter svar ved: 'Tænk dig om!'

Vi må ikke lyve, var ét af punkterne ovenfor, men der *kan* jo være særlige omstændigheder eller enkeltstående tilfælde, hvor det mest humane vil være netop at lyve.

Derfor handler dannelse med børn først og fremmest om at lære at tænke sig om, at lære at det er OK at bruge tid på overvejelse, at det hurtige svar ikke altid er det bedste svar, at en sag kan have flere sider, at nogle gange er noget mere rigtigt end andet afhængigt af situationen og de mennesker, som er involveret.

Dannelse med børn handler mere om at lære at stille spørgsmål, at være kritisk, at være opmærksom og at kunne være tålmodig. Børn skal have kendskab til 'noget andet og lære at tænke sig igennem både lette og svære emner, eller at det er ok at prøve/turde tænke sig om.

Der er mange ting, børn i dagtilbud skal og ikke må. Det er så at sige rammerne for deres udvikling og læring. De rammer udgør samtidig barnets tryghed: 'Der er nogen derude, som ved, hvor det bærer hen'. Børn har det godt med at vide, at noget er mere rigtigt end andet og at det primært er den voksne, som har ansvaret, så de kan slappe af og være børn.

Men indenfor disse rammer er det stadig muligt at give børn en reel oplevelse af, at der er ting de har medindflydelse på, at de bliver hørt, at de er vigtige og at deres mening betyder noget for nogen.

For de fleste pædagoger er dét ikke helt så kompliceret, som det umiddelbart kan lyde. Selvfølgelig skal børn eksempelvis kunne indordne sig under reglerne for 'rundkredsen' i vuggestue og børnehave, men når rammerne er sat, er der rig mulighed for, at barnet oplever sig set og hørt, uanset om det er en situation med dialogisk læsning eller vi skal fremlægge ønsker for aktiviteter til i dag.

Nogle situationer i dagtilbud nærmest kalder på filosofi med børn.

Ventetid er tænketid som igen er dannelsestid

Mange situationer i dagligdagen inviterer til gode muligheder for filosofisk praksis med børn.

1. **Ventetid**, når man skal vente på tur, på hjælp eller ved busstoppestedet.
2. **Afslag**, børn oplever afslag fra andre børn i legesituationer eller når der ikke er plads/tid til at sige noget i rundkredsen eller bare når et ønske ikke kan opfyldes eller far kommer for at hente.
3. **Afbrydelser**, når legen ikke bliver 'helt færdig', fordi vi skal spise eller hjem til institutionen nu.
4. **Social tilbagetrukkethed**, både i udgaven at der indimellem skal arbejdes eller tegnes alene og i udgaven 'du skal blande dig udenom'.

Netop disse situationer giver oplagte muligheder for at lave praktisk filosofi eller dannelse med børn. Vi skal bare blive opmærksomme på det og øve os lidt.

Et væsentligt karaktertræk ved praktisk filosofi med børn er nemlig at søge indsigt, ikke svar. En situation kan meget vel munde ud i flere spørgsmål i stedet for endelige svar. At få nye tanker, nye perspektiver, at komme i tvivl er alt sammen forskellige måder at lære at tænke - og dermed blive *dannet* på. Derfor er det med at gribe situationen.

Asger, 3 år, er blevet utålmodig. Det er varmt og Christian står meget tæt på. Sætningen: '*Du er dum...*' ryger ud af Asgers mund. I mange situationer er det helt oplagt at bruge hændelsen til at snakke om, hvordan vi taler pænt til hinanden, hvor ked af det Christian bliver, og den slags, men i et *dannelsesperspektiv* skal vi ikke have fokus på opøvelse af de traditionelle kompetencer.

Måske kunne pædagogen i stedet gribe sætningen: '*Du er dum*' og spørger ind i den børnegruppe på seks, der venter lige nu: '*Hvad vil det sige at være dum?*', '*Hvad er det modsatte af at være dum?*' eller måske '*Kan det nogle gange være godt at være dum?*' I virkeligheden hvad som helst der i situationen skaber et 'metaniveau' for børns oplevelse og tænkning.

At sætte den slags i gang er at hjælpe børns dannelse på vej. Og igen, det væsentlige er ikke, at børn kan svare, men at de tænker sig om, bruger lidt tid på det. Det der gør forskellen er den grundighed, tid og eftertænksomhed, der ligger bag det svar, et barn kommer op med. Det er til gengæld et væsentligt kvalitetskriterie.

Men tilbage til situationen med Asger og Christian. Det kan fint være, at Asger - efter pædagogen har spurgt, hvad det vil sige at være dum, nu bruger hele 5 sekunder på at stoppe op, måske ligefrem holder op med at skubbe, og tydeligvis arbejder lidt med spørgsmålet, selvom der ikke nødvendigvis dukker en hurtig svarsætning op. Nu kan pædagogens rolle fint være at sige: '*Jeg kan se du tænker over det, det er supergodt. Måske kan vi snakke om det, når vi skal have frugt?*' Det er både en anerkendelse af Asger som person og

værdien af hans tanker samtidig med, at det rummer en invitation til videre filosofi eller tænkning, hvilket i sig selv signalerer: *'Jeg tror på, du kan finde frem til noget.'*

Eller hvad med sætninger som: *'Jeg gider ikke...'* eller *'Jeg er bare ligeglad...'*, også typiske sætninger når man som barn midlertidigt er sat i 'venteposition'. Det filosofiske værksted åbnes nu med et spørgsmål fra pædagogen – *'Hvad betyder det at gide noget?'*, *'Hvad er det modsatte af at være ligeglad?'* eller *'Hvordan kan man vide, man er ligeglad'*. Dette er vel at mærke netop en invitation til filosofi og dannelse, og derfor skal man også være parat til at acceptere, at invitationen bliver afvist. Der skal nok dukke andre muligheder op.

Når vi spørger: 'Hvad er en god ven?', 'Hvad er en god gave?', 'Hvorfor giver vi gaver?', 'Hvad hvis der ikke fandtes gaver?', så inddrager vi praktisk filosofi i samværet

Dannelse er en udvidet evne til opmærksomhed, nysgerrighed og hensynsfuldhed

Dannelse behøver ikke være svært.

Hver gang vi iscenesætter praktisk filosofi med børn, arbejder vi med dannelse af barnet som menneske. Når vi spørger: *'Hvad er en god ven?'*, *'Hvad er en god gave?'*, *'Hvorfor giver vi gaver?'*, *'Hvad hvis der ikke fandtes gaver?'*, så inddrager vi praktisk filosofi i samværet med børn. Når vi hjælper børn til at tænke over den måde, de tænker på, og i øvrigt hjælper dem med at tænke over alle mulige ting, de ellers tager for givet, så hjælper vi dem i virkeligheden til at blive bevidste om sig selv og verden – at tage stilling og tænke kritisk. Blive dannede.

.... Hvis vi holder fast i, at kritisk tænkning er at undersøge værdien af noget, at stille spørgsmål og at undre sig, så bliver pædagogens pri-

Arkivfoto 0-14.

mære opgave at hjælpe børn til at undre sig.... Vi øver os i at spørge i stedet for at svare.

Børn har selv i perioder af deres liv mange filosofiske tanker og især i den sidste del af børnehavens alderen, hvor myeliseringen¹ af pandelapperne tager fart. Det begyndende abstraktionsniveau, hjernen får her, ændrer også karakteren af børns spørgsmål og undren. I vuggestuealderen vil de gerne have navngivet ting og de spørger til helt konkrete ting, når de spørger. Her er det selvfølgelig ikke muligt for pædagogen at stille en masse metakognitive spørgsmål. Men i løbet af børnehavens alderen ændrer spørgsmålene langsomt karakter i forlængelse af hjernemodningen og går fra *'Hvad er det?'* til *'Hvorfor det?'* eller *'Hvordan det?'*

Dannelse kommer både indefra og udefra, det er noget man lærer, men ikke kun gennem opdragelse og undervisning. Erfaring og oplevelse er mindst lige så vigtigt.

Bogen fortsætter med eksempler fra højt læsning, hvor man også kan øve sig i filosofi/tænkning/dannelse sammen med børnene. Red.

1 Gennemgås andetsteds i omtalt på-vej-bog